

К.О. Третяк*

ВІДТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ПАМ'ЯТОК ЯК БОРОТЬБА ЗА ІСТОРИЧНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КИЄВА)

У статті йдеться про важливість відтворення втрачених споруд, Києва, які були знаковими пам'ятками в історії міста та країни. Автор обґрунтовує необхідність відродження історичних споруд для культурного, політичного та економічного розвитку міста. Аналізується і характеризується процес відтворення київських пам'яток у контексті подібних процесів у Європі.

Ключові слова: пам'ятка архітектури, історико-культурна спадщина, історична забудова, відбудова.

Ні для кого не є секретом той факт, що доля української архітектурної спадщини склалася досить трагічно. Непоправних втрат зазнало наше культурне надбання за роки комуністичного тоталітарного режиму: масово руйнувалися і перебудовувалися культові споруди, палаци, житлові будинки тощо. Не були легкими й роки імперської Росії, коли давні споруди з характерними ознаками національної архітектури свідомо нищилися, не реставрувалися або перебудовувалися під «псевдоросійський» стиль. Безжалюбно пройшлися Україною дві світові війни у ХХ сторіччі, перетворивши на попіл сотні унікальних пам'яток архітектури. На жаль, процеси руйнування історичної забудови наших населених пунктів продовжується і в роки незалежності.

Київ у повній мірі став сумним символом і прикладом нищення української архітектурної спадщини в усі вказані періоди. В часи Російської імперії було розібрано такі зразки українського бароко як Вознесенський собор монастиря Марини Мазепи на Печерську, споруду магістрату на Подолі. Було спотворено форми Софійського собору, дзвіниці собору Великого Миколи, Аннозачатіївську церкву у Печерській лаврі шляхом заміни барокових декоративних елементів на чужі візантійські та московські. Катастрофою обернулися для пам'яток Києва роки радянської влади: було знищено близько 100 храмів, каплиць, дзвіниць та монастирських споруд. При цьому з обличчя Києва були зтерті цілі різновиди культових споруд, такі як барокові зальні храми, що нагадували базиліки (Микільський та Богоявленський собори), готичні споруди (Петропавлівська церква на Подолі перебудована з колишнього Домініканського костелу). Десятки прикладів історичної забудови при-

йшли в занепад, були спотворені перебудовами чи втратили більшу частину декору. Пекельним смерчем пройшлася Друга світова війна Києвом. У 1941-1943 роках внаслідок мінувань і підпалів, здійснених радянськими та німецькими військами, місто втратило більшу частину історичної забудови Хрещатика та прилеглих вулиць, було знищено перлину української середньовічної та барокової архітектур – Успенський собор Києво-Печерської лаври. На жаль, у ХХІ ст. практика руйнування архітектурних пам'яток як у Києві так і по всій Україні не припиняється. На догоду великим прибуткам у будівельному бізнесі нехтується сам статус пам'яток, цинічно закриваються очі на порушення закону у сфері збереження історико-культурної спадщини. Крім того, масовим стало явище самочинної і незаконної перебудови пам'яток архітектури власниками приміщень. За останні роки історична забудова Києва зазнала катастрофічних спотворень саме через таку хаотичну перебудову.

Всі ці трагічні чинники, які спіткали київські пам'ятки архітектури призвели до того, що сьогодні у столиці України відчувається брак символів розвитку і процвітання міста у минулому, які б засвідчували високий художній рівень наших предків. Ситуація погіршується тим, що у ХХ-ХХІ століттях не було створено таких архітектурних комплексів і окремих споруд, які б компенсували втрати давніх шедеврів. Саме тому відродження зруйнованих пам'яток у Києві грає і має відігравати важливу роль у формуванні архітектурно-історичного образу міста. У наші дні питання відбудови зруйнованих раніше архітектурних пам'яток знаходиться у центрі запеклих дискусій щодо доцільності такої роботи. Такі дискусії точаться вже не перший десяток ро-

kyvlotretiak@gmail.com

ків по всій Європі та у всьому світі. Були і залишаються як прихильники так і противники відбудов втрачених шедеврів. Останні посилюються на т. зв. анти-історичність та фальшивість відбудованих пам'яток називаючи їх «новобудами». Подібні дискусії не вщухають в Україні з початку 1990-х років (Пам'ятки України 1991, с. 46-53; 1992, с. 93-103). Протягом ХХ – початку ХХІ століть на різних міжнародних конференціях було прийнято цілу низку хартій – Афінську (1931), Венеційську (1964), Флорентійську (1981), Дрезденську декларацію (1982), Лозанську (1992), Рекомендації ЮНЕСКО в Найробі (1976), Вашингтонська хартія (1987), Ризька хартія (2000) та багато інших, в яких регламентувався чи декларувався підхід до проблем збереження історико-культурної спадщини, її реставрації та відтворення. Основний лейтмотив цих документів – досить стримане чи негативне ставлення до відбудови втрачених зразків архітектури минулого. Але навіть при цьому у деяких з цих документів допускається відбудова втрачених зразків архітектурного надбання у виняткових випадках (Ризька хартія 2001, с. 75). Безальтернативною умовою такого відтворення має бути наявність чітких графічних зображень і креслень, які підтверджують автентичність того, що відбудовується. Попри це сьогодні часто можна почути твердження, що нібито практика відбудови втрачених архітектурних пам'яток не прийнятна для Європи (Стовел 2001, с. 74). Насправді це оманлива думка.

Приклади відбудови важливих історико-культурних пам'яток відомі ще з ХІХ – початку ХХ ст. Найбільш відомим прикладом може бути відтворення кампаніли (дзвіниці) собору святого Марка у Венеції, яка завалилась у 1902 р. Цю важливу для архітектури міста споруду – її символу і головної вертикалі – відбудували у тому ж вигляді вже 1912 року. Масова відбудова історичної забудови у європейських містах розпочався після катастрофічних руйнувань Другої світової війни. Найбільш відомим прикладом такого відродження є відбудова історичного центру Варшави. У часи Другої світової війни столиця Польщі була майже повністю зтерта з обличчя землі. Було знищено 72% житлових будинків і більше 90% промислових. З 250 кам'яниць історичного центру вціліло 6. У таких умовах влада країни прийняла рішення відбудувати історичне середмістя і основні історико-культурні та архітектурні пам'ятки, які були знищені протягом 1939-1945 років. Символічно звучать слова Яна Захватовича – архітектора-реставратора, який керував відбудовою Варшави: «Не маючи змоги погоди-

тися зі знищенням наших пам'яток культури, будемо їх реставрувати, будемо відбудовувати їх від підмурків, щоб передати нащадкам якщо не автентичну, то бодай точну форму їх, живу у нашій пам'яті й доступну у матеріалах...» (Пламеницька 1999, с. 126). Незважаючи на критику і скептицизм противників відбудови, поляки провели грандіозну роботу протягом 1940-х – 1980-х років і 1980 року Старе місто Варшави було внесене до списків Світової спадщини ЮНЕСКО. Таким чином було створено прецедент, коли світовою спадщиною було оголошено повністю відбудовані архітектурні ансамблі і комплекси.

Німецькі міста Берлін, Дрезден, Гамбург та інші, як відомо, були майже повністю зруйновані під час Другої світової війни. На відміну від Варшави тут відтворювали історичну забудову не повністю а лише фрагментарно. Німеччина, як і більшість європейських країн, пішли шляхом не відтворення зруйнованої історичної забудови, а зведення нової у сучасних архітектурних формах. Проте вже у ХХІ ст. німці починають звертатися до відбудови втрачених архітектурних шедеврів, які були символами німецьких міст та їх національної архітектури. Так у 2005 р. постала з руїн унікальна за своєю бароковою архітектурою Фрауенкірха у Дрездені. Відбудовують не тільки споруди, місця від яких залишилися незабудованими. У Берліні сьогодні йде відбудова Міського палацу (VXIII ст.), який знесли за наказом комуністичного уряду і натовість збудували Палац республіки у формах «соціалістичного реалізму» (1976 р.).

Яскравим є приклад відбудови монастиря Монте Касіно в Італії, який було повністю зруйновано британською авіацією у 1944 році. Пам'ятку VI ст. відбудували протягом 1948-1956 років. Так було відроджено один з найдавніших християнських монастирів у цій країні.

У Вільнюсі у 2018 р. завершено відбудову Палацу великих князів, який було зруйновано 1803 року. Тим самим було відроджено один з символів незалежності і багатотисячолітньої історії державності Литви.

У Ризі на початку ХХІ ст. відбудовано Будинки чорноголових – одну з найкрасивіших споруд міста, яка була зруйнована під час Другої світової війни. Роботи з відбудови Старого міста Риги розпочалися ще у середині 1980-х років.

Відтворення втрачених раніше архітектурних пам'яток набуло розмаху у Білорусі. Серед відбудованих у ХХІ ст. споруд костели й замки у середньовічних формах та у стилі «віленського бароко». Поява таких будівель дещо руйнує стереотип про цю країну, як про

«вотчину російського стилю» і презентує її як спадкоємицю європейських традицій. Особливо знаковим у цьому плані була відбудова ратуші у Мінську у 2002 р.

Всі вищезазначені приклади свідчать про те, що відбудова втрачених архітектурних пам'яток була і залишається притаманною європейським країнам у різні часи. До того ж варто зазначити, що цією практикою «не гребують» країни, у яких історико-культурних пам'яток значно більше ніж в Україні. У нас в країні налічується близько 130 000 об'єктів культурної спадщини, які перебувають на державному обліку, з них – 9562 пам'яток, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток та 6 – ЮНЕСКО. З них 13 518 – об'єкти архітектури та містобудування. Водночас в Італії, приміром, на державному реєстрі знаходиться 500 000 пам'яток архітектури, які охороняються державою. Якщо говорити про європейські столиці, то в Парижі під охороною держави загалом знаходяться 2450 споруд. У Києві на обліку держави перебуває близько 1900 пам'яток архітектури.

Розуміння необхідності відбудови визначних споруд міста прийшло до київських архітекторів та громадськості у середині 1970-х років. Перші спроби припадають на період святкування 1500-річчя Києва. Тоді за проектом архітекторки-реставраторки В. Шевченко у 1982 р. було відтворено бароковий фонтан «Самсон» (1749) та розпочато відбудову за оригінальним проектом Л. Руска Гостинного двору на Контрактовій площі. Важко переоцінити такі події, які разом з відбудовою історичної забудови вул. Сагайдачного, перетворили центральну частину Подолу з занедбаної території на цікавий і привабливий куточок міста. Тепер мало хто з киян знає, що той самий Самсон – лише репліка старої пам'ятки, знищеної комуністами у 1934 р. Споруда є одним з символів Києва та його історії. Відтворення фонтану «Самсон» був складовою грандіозного проекту регенерації історичної забудови сучасної Контрактової площі (Шевченко 1996, с. 35). Проектом 1976 року передбачалося зокрема відбудова будинку київського магістрату 1737 року. Навколо відбудови цієї важливої пам'ятки київської архітектури та історії точилися і точаться по сьогодні гострі суперечки. Рішення про відбудову приймали вже і в роки незалежності. У 2009 р. було підготовлено науково-проектну документацію щодо відбудови. На жаль, поки роботи так і не почалися. Цей факт виглядає дуже прикрим через те, що ратуша є символом європейських традицій у місцевому самоврядуванні України і відмінності їх від московських. Сьогодні середньостатистичний обиватель уособлює

ратуші виключно з західною Україною. Мало хто знає, що свої магістрати, як і традиції Магдебурзького права мали не тільки Київ але й міста північної і центральної України, такі як Чернігів і Кременчук та інші. Вигляд будинку київської ратуші був характерним для європейських споруд такого типу: висока вежа з годинником була їх неодмінним атрибутом. Власне і фонтан, який спочатку називався «Феліціан» (Феліціал) а тепер «Самсон», був складовою теж європейської міської традиції влаштовувати фонтани біля споруд місцевого самоврядування. І тепер «самотня» споруда фонтану на Контрактовій площі сприймається нелогічно і незавершеною без будівлі магістрату. Відбудова київської ратуші, особливо сьогодні, коли йде війна з Росією і йде процес утвердження нашої європейської ідентичності, є вкрай важливим кроком. Ця споруда стала б наочним свідченням нерозривності українських і європейських традицій. У відтвореній споруді можна було б влаштувати приміщення для урочистих заходів від імені міської влади, художні галереї та громадський простір. Крім того, відбудова ратуші зіграла б суттєву роль у розвитку туризму і стала б ще однією атракцією Подолу і Києва.

Повертаючись до хронології історії відтворення втрачених архітектурних пам'яток Києва, треба зазначити, що у перше десятиріччя незалежності України ця тема одержала новий імпульс і великий резонанс у суспільстві. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років постають з попелу дзвіниці Грецького монастиря св. Катерини (1996), церква Богородиці Пирогощої (1998), Михайлівський Золотоверхий собор (2000) з дзвіницею (1998) та економічною брамою (1997), Успенський собор Києво-Печерської лаври (2000). Серед перелічених комплексів церква Пирогощої, Михайлівський Золотоверхий і Успенський собори відігравали виключну роль в історії не тільки Києва а й усієї країни, були одним з найцінніших надбань національної культури і мистецтва. Михайлівський та Успенський собори являли собою унікальні зразки українського бароко – символу розквіту української культури і мистецтва XVII-XVIII століть. Церква Богородиці Пирогощої (XII ст.) протягом століть була головним православним храмом Подолу, відігравала важливу роль у міському релігійно-культурному і громадському житті Києва, основна частина населення якого проживала у XIII-XVIII ст. саме тут. Суперечливим залишається стиль і вигляд у якому звели сучасну Пирогощу. Незважаючи на те, що на сьогодні збереглися креслення храму з дзвіницею та численні фото і графічні зображення XX ст., церкву вирішено було

будувати у формах архітектури XII ст. (Асєєв 1989, с. 47). Оскільки такий вигляд є гіпотетичним, ми не можемо називати це будівництво відтворенням. Негативно може сприйматися той момент, що своєю стилістикою храм не вписується у навколишню забудову. З іншого боку – контрастна архітектура привертає до споруди більше уваги, яка служить наочним прикладом древнього українського зодчества.

Такими ж символами давньоукраїнської архітектури є Михайлівський Золотоверхий і Успенський собори. Їх значення важко переоцінити у релігійному, культурному та політичному житті України і Києва XI-XX століть. Крім того, і Михайлівський Золотоверхий собор з дзвіницею, і Успенський собор, і церква Богородиці Пирогощії були головними архітектурними акцентами і формували завершений вигляд відповідно Контрактової, Михайлівської площі та ансамблю Києво-Печерської лаври і загалом панорами Києва. Відтворення Михайлівського Золотоверхого собору і його дзвіниці не тільки вирішили містобудівну проблему але й дозволили створити музей цієї пам'ятки (у приміщенні дзвіниці), виявити і музеєфікувати залишки фундаментів надбрамної вежі з церквою на території монастиря. Відтворення внутрішнього оздоблення собору також грає велику роль у відродженні національних традицій у мистецтві. Завдяки цьому ми можемо споглядати красу барокових багатоярусних іконостасів, яких в Україні збереглося набагато менше ніж самих храмів. Таку саму роль відіграють і відтворені барокові іконостаси Успенського собору лаври. Відбудова цієї пам'ятки надала змогу історикам, архітекторам-реставраторам і археологам відтворити всередині об'єму XVIII ст. церкву Іоана Предтечі з хрещальнею, яка була прибудована до собору у кінці XI ст. і згодом увійшла в об'єм розбудованого у XVI-XVIII ст. храму.

Вже під час відбудовчих робіт згаданих споруд, відродження визначних історико-культурних пам'яток України набуває системного характеру. 23 квітня 1999 року приймається Програма відтворення видатних пам'яток історії та культури України. Згідно цього документу, у Києві мали відбудувати серед іншого такі споруди і комплекси:

1. Комплекс Михайлівського Золотоверхого монастиря
2. Успенський собор Києво-Печерської лаври
3. Богоявленський собор та дзвіниця Братського монастиря
4. Церква Різдва Христового
5. Надбрамна церква з дзвіницею Кирилівського монастиря
6. Дзвіниця Китаївської пустині
7. Будинок київського магістрату

Серед тих споруд зі списку, які були відбудовані, варто згадати церкву Різдва Христового, яка так само мала велике значення для історії і культури як Києва та і всієї України. Храм було зведено у ампірних формах 1814 року на Поштовій площі. По суті споруда стала домінуючою на майдані, вона фланкувала початок Подолу з боку Володимирського узвозу, служила важливим орієнтиром з боку Дніпра. Після знесення церкви у 1935 р. площа значно деградувала в архітектурному сенсі. Крім архітектурної цінності храм був важливою історичною пам'яткою для кожного українця, оскільки тут стояла труна з тілом Тараса Шевченка під час його перепоховання з Петербургу до Канева 1861 р. Тому її відбудову у 2003 р. можна розглядати не лише як відродження містобудівної проблеми а і як відродження історичної пам'яті про великого генія українського народу.

Як відомо, на сьогодні зі згаданого переліку споруд Програми відтворення залишилися невідбудованими дзвіниця Кирилівського монастиря, Китаївської пустині, будинок Київського магістрату та Богоявленський собор із дзвіницею Братського монастиря.

Роботи з відтворення надбрамної церкви Кирилівського монастиря зупинились на етапі створення проекту, який був розроблений архітектором Юрієм Лосицьким. Пам'ятка авторства видатного українського зодчого Івана Григоровича-Барського (1760-ті рр.) була важливою історичною домінантою місцевостей Дорогожичі та Куренівка і її відсутність значно погіршує тут містобудівну ситуацію. Цю споруду можна було вважати найкращим витвором геніального архітектора.

Інша пам'ятка з Програми – комплекс Братського монастиря так само були ключовими спорудами в історії Подолу, Києва і всієї України. Кожному українцю відоме значення київського братства, його колегіуму, який перетворився на Києво-Могилянський а згодом став академією. Символ духовного розвитку нації утілюється в чудових барокових будівлях у центрі Подолу. Богоявленський собор (1693 р.) Братського монастиря став композиційним центром ансамблю сучасної Контрактової площі і всього Подолу. Його барокові форми чітко вказували на європейські традиції в українській архітектурі XVII ст. Зовнішньо ця споруда нагадували римо-католицькі тринавні базиліки з пишно декорованим західним фасадом, який прикрашався фронтонами над порталом і над вінцевим карнизом і мав дві бічні вежі. Важливою домінантою Подолу була дзвіниця (1829 р.) монастиря у класицистичному стилі. Знищення більшовиками цих унікальних пам'яток у 1930-х роках стало кричущим актом варварства по

відношенню до українських національних святинь. Саме тому відновленню комплексу було приділено велику увагу у перші роки незалежності України. Так за ініціатииви Національного університету «Києво-Могилянська академія» 1 грудня 1995 року було видано розпорядження Кабінету міністрів України Про затвердження переліку обсягів та етапів виконання будівельних робіт на об'єктах Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Розпорядження КМУ 1995). Згідно цього документу, сам собор і дзвіниця мали бути відбудовані вже у 2009 році.

На жаль, Програма відтворення видатних пам'яток історії та культури України щодо Києва не була повністю реалізована, а у 2007 році постановою Кабміну від 21 березня постановою 23 квітня 1999 року визнавалась такою, що втратила чинність. Це при тому, що згадана Програма включала далеко не всі об'єкти архітектурної спадщини Києва, які варто було б відбудувати. Серед споруд, які у програмі не згадувалися, можна назвати дві найунікальніші – комплекс Микільського (військового) монастиря (Великого Миколи) на сучасній площі Слави та Петропавлівську церкву з дзвіницею на вул. Притисько-Микільській.

Микільський собор (1696 р.), як і згаданий вище Богоявленський собор Братського монастиря, були єдиними у Києві зразками популярного за часів правління гетьмана Івана Мазепи типу храмів (Цапенко 1967, с. 165). Ззовні вони нагадували римо-католицькі базилики, основний акцент у декоруванні яких наносився на західний фасад. Роль Микільського собору в історії та забудові Києва важко переоцінити. На відміну від Богоявленського собору, Микільський був значно більшим. Його величні і монументальні обриси разом з обрисами дзвіниці (1750 р.) були частиною впізнаваного київського силуету з лівого берега Дніпра і одними з головних вертикалей Печерська. Знищення комуністичною владою цього ансамблю катастрофічно збіднило київський ландшафт, а територія в районі пл. Слави втратила історичну привабливість. Відбудова собору і дзвіниці є вкрай важливою і необхідною справою з огляду на унікальність втраченої архітектури, яку не змогли компенсувати будови пізніших років у цьому місці. Архітектура собору свідчила про європейськість української культурної думки кінця XVII ст. Крім того, оскільки собор було зведено за кошти Івана Мазепи, відбудова могла б стати актом вдячності і пам'яті українців цьому великому гетьманові.

Якщо Микільський і Богоявленський собори в архітектурному сенсі були спробами перейняти римо-католицькі традиції в українському православному зодчестві, то споруд

да Петропавлівської церкви на Подолі і була власне єдиним зразком середньовічної католицької архітектури в Києві. Костел св. Миколая домініканського монастиря було зведено у 1640 р. Це була готична споруда зі східчастим фронтоном на західному фасаді. До XX ст. пам'ятка дійшла у перебудованому вигляді. У 1744-1750 рр. її, вже як православний Петропавлівський храм, церкву оздоблюють у пишних барокових формах. Проте, на момент знищення зберігалися такі готичні елементи її архітектури як стрілчасті вікна на південному та північному фасадах. Вигляд храму був цілком нетиповим для Києва і рідкісним для української культурної архітектури. Головною бароковою окрасою споруди був її фронтон, подібних за формою яких в Україні немає. Саме його форми очевидно надихали українських архітекторів українського необароко у 1920-х – 1930-х роках. Не менш цінною була й дзвіниця храму, яку було зведено у 1750 р. за проектом Івана Григоровича-Барського. Зайве казати, що знищення комуністами цієї пам'ятки у 1936 р. стало страшним злочином і непоправною втратою для архітектурного спадщини міста. Досить дивним видається той факт, що питання відбудови Петропавлівської церкви не порушувалося у роки незалежності. На відміну від місць, де стояли Богоявленський і Микільський собори, садиба Петропавлівської церкви залишилась незабудованою. Сьогодні на її місці знаходиться плац військової частини Національної гвардії України. Відроджений храм і дзвіниця могли б стати «військовими» у продовження традиції київських гарнізонних церков.

Вести перелік архітектурних пам'яток, що мали виключне значення для Києва і України і були знищені, можна дуже довго. На жаль, на місці більшості з них сьогодні стоять інші споруди, які унеможливають їх відбудову.

Серед таких варто відзначити Василівську (Трьохсвятительську) церкву (1183 р.), яка стояла на території садиби сучасного МЗС України на Михайлівській площі. Храм освятили на честь небесного патрона князя Володимира – Василя. Перебудована у формах українського бароко у XVII-XVIII ст. церква мала витончені форми і формувала впізнаваний пейзаж київських гір. Унікальну споруду знесли у 1934-1945 роках аби звільнити місце під грандіозне будівництво Урядового центру. Тепер тут стоїть масивна будівля Міністерства закордонних справ. Проведення археологічних досліджень залишків фундаментів церкви змогло б дати відповідь на питання, чи можлива відбудова пам'ятки на сьогоднішній день.

Неможливо відбудувати на тому самому місці бароковий ансамбль Микільського Слупського монастиря (1715 р.) на вул. Мазепи,

церкву Костянтина і Єлени на Кирилівській, церкву Різдва Предтечі (Борисоглібську) на Борисоглібській вулиці, та багато інших. Тепер на їх фундаментах стоять інші споруди.

Крім ключових і важливих для української архітектурної спадщини споруд XI-XVIII ст., які були зразками національних рис нашої європейської культури, у Києві було багато менш цінних але досить цікавих втрачених зразків архітектури XIX-XX ст. Ми не будемо говорити про житлову і цивільну забудову міста, яка була знищена під час Другої світової війни. На її місці тепер стоять інші будинки. Мова йде про релігійні споруди, які були знесені у радянські роки, і садиби яких залишилися незабудованими. Вони різного рівня цінності і часто не є унікальними зразками архітектури, проте відігравали помітну роль у міській забудові XIX-XX ст. За своєю стилістикою ці храми поділяються на три типи – класицистичний, візантійський та псевдоросійський. В роки незалежності багато таких храмів почали відбудовувати на кошти релігійних громад чи приватних спонсорів. Прикладом такої відбудови можна назвати відтворення у 2002 р. Михайлівської церкви (1895 р.) на території Олександрівської лікарні, Введенської церкви (1885 р.) на вул. Ярославській у 2009 р., дзвіниці Введенського монастиря на вул. Рибальській у 2010 р., дзвіниці (1813 р.) церкви Феодосія Печерського у 2017 р. Ці об'єкти значно поліпшили містобудівну ситуацію у місцях, де вони були відтворені і надали завершеність архітектурним ансамблям та історичній забудові. На жаль, у деяких випадках замовники відбудови (здебільшого релігійні громади) і архітектори нехтують правилами та технологіями історичного відтворення і зловживають сучасними матеріалами. У такому випадку будівництво неможна вважати відтворенням. До таких прикрих прикладів можна віднести споруди церкви Божої Матері Живоносного Джерела у Голосіївській пустині (2005 р.) та Троїцької церкви на вул. Жиланській. Сучасні архітектори використали старі проекти або їх фрагменти Є. Єрмакова 1910 і 1902 років, але при цьому використали сучасну цеглу та інші будівельні конструкції (Кальницький 2012, с. 176). Зайве говорити про те, що у такому вигляді ці споруди позбавлені будь-якої історичності.

Тривожним прецедентом стало рішення відродити Стрітенську церкву на Львівській площі у сучасних формах, а не у тому вигляді, в якому пам'ятку було знищено у 1930-х роках. Незважаючи на те, що підготовка до відбудови цієї споруди ведеться давно і був розроблений проект відтворення храму у візантійських формах 1883 р., раптом у 2012 р. Київрада приймає рішення про будівництво

Стрітенської церкви на її історичному місці у формах «хай тек» з використанням новітніх форм і матеріалів. Не маючи нічого проти сучасної архітектури і, зокрема, сакральної, переконаний, що ця частина історичного Києва не підходить для такого зодчества. Храм варто відновити у історичному вигляді, який би пасував до містобудівного оточення. Так чи інакше, але попри те, що у 2008 р. відбудову цього храму було зазначено в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку міста Києва», станом на 2020 р., роботи з відновлення так і не розпочалися.

З-поміж псевдоросійського культового будівництва у Києві XIX-XX ст. варто відзначити одну втрачену пам'ятку, яку можна було б відновити – це Іллінська церква (1914 р.) на сучасній вул. Симона Петлюри, біля залізничного вокзалу. Унікальність цієї споруди полягала у поєднанні в її архітектурі власне псевдоросійських мотивів з елементами модерну, що більше не зустрічалось у жодній церкві Києва чи України того періоду.

Внаслідок трагічного перебігу подій у XX ст. Київ позбавився великої кількості унікальних архітектурних та історико-культурних пам'яток, які відігравали важливу роль у формуванні його містобудівного середовища, були безцінним надбанням усього українського народу і європейської цивілізації. Кожна з втрачених споруд була свідком певного історичного етапу розвитку Києва і України в цілому. Оскільки таких пам'яток у Києві було створено не так багато як у європейських країнах, втрата кожної з них відчувається у нас набагато болісніше. Протягом невеликого відтинку часу (1920-1960-ті) комуністична влада знищила не просто красиві архітектурні споруди, вона знищила свідчення і досягнення розвитку української мистецької, культурної, релігійної, наукової та політичної думки. Ситуацію погіршував той факт, що місця знищених пам'яток залишалися порожніми або забудовувалися зразками нової – чужої українській культурі – архітектури. Таким чином відбувалася підміна і фальсифікація історії нашого міста і країни. Ось чому відтворення втрачених архітектурних пам'яток Києва така важлива справа, яка не обмежується лише власне відтворенням самої архітектури. Як бачимо, цей процес тривалий, нелегкий але такий, що дає свої позитивні результати. Позитивним плодами відтворення є не тільки реабілітація власної історії, популяризація її серед українців та іноземців але й включення відбудованих споруд у екскурсійно-туристичну індустрію, що поліпшить зокрема економічний розвиток самого міста і його громади.

ЛІТЕРАТУРА:

- Асеев, Ю. 1989. Богородиця Пирогоща. *Пам'ятки України*, 1989, №2.
- Кальницький, М.Б. 2012. *Зруйновані святині Києва: втрати та відродження*. К.: ВД Дмитра Бурого, 224 с.
- Пам'ятки України*, 1991, №5.
- Пам'ятки України*, 1992, №2-3.
- Пламеницька, О. 1999. Ян Захватович, слава і недоля майстра. *Пам'ятки України*, 1999, №1, с. 126.
- Ризька хартія. Про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини. 2001. *Пам'ятки України*, 2001, №4.
- Розпорядження КМУ «Про затвердження переліку обсягів та етапів виконання будівельних і ремонтно-реставраційних робіт на об'єктах Національного університету «Києво-Могилянська академія». 1995. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-95-p>
- Стовел, Г. 2001. Про Ризьку хартію. *Пам'ятки України*, 2001, №4, с. 74.
- Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку міста Києва». 2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157/2008>
- Цапенко, М.П. 1967. *Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII веков*. М., 233 с.
- Шевченко, В. 1996. *Регенерація Контрактової площі на Подолі у Києві. З історії української реставрації*. К.

REFERENCES:

- Asieiev, Yu. 1989. Bohorodytsia Pyrohoshcha. *Pam'iatky Ukrainy*, 1989, №2.
- Kalnytskyi, M.B. 2012. *Zruinovani sviatyni Kyieva: vtraty ta vidrodzhennia*, K.: VD Dmytra Buraho, 224 s.
- Pam'iatky Ukrainy*, 1991, №5.
- Pam'iatky Ukrainy*, 1992, №2-3.
- Plamenytska, O. 1999. Yan Zakhvatovych, slava i nedolia maistra, *Pam'iatky Ukrainy*, 1999, №1, s. 126.
- Ryzka khartiia. Pro avtentychnist ta istorychnu rekonstruktsiiu kulturnoi spadshchyny. 2001. *Pam'iatky Ukrainy*, 2001, №4.
- Rozporiadzhennia KМУ «Pro zatverdzhennia pereliku obsiahiv ta etapiv vykonannia buduivelnikh i remontno-restavratsiinykh robit na obiektakh Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia». 1995. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-95-p>
- Stovel, H. 2001. Pro Ryzku khartiui. *Pam'iatky Ukrainy*, 2001, №4, s. 74.
- Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro nevidkladni zakhody shchodo rozvytku mista Kyieva». 2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157/2008>
- Tsapenko, M.P. 1967. *Arkhitektura Levoberezhnoj Ukrainy XVII-XVIII vekov*. M., 233 s.
- Shevchenko, V. 1996. *Reheneratsiia Kontraktovoi ploshchi na Podoli u Kyievi. Z istorii ukrainskoi restavratsii*. K.

Tretiak Kyrylo O.

RECONSTRUCTION OF ARCHITECTURAL MONUMENTS AS A CAMPAIGN FOR THE HISTORICAL JUSTICE IN UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF KYIV)

The article is about the importance of restoring of the lost buildings of Kyiv, which were as landmarks in the history of the city and entire country. The author substantiates the need to revive historic buildings for the cultural, economical, and political progress of the city. The author analyzes and characterizes the process of renewing of Kyiv monuments in the context of similar processes in Europe.

The issue of reconstruction of lost architectural heritage is very crucial for Kyiv. The main city architectural landmarks which represented and embodied Ukrainian identity as well as European traditions in the national culture were destroyed by the Russian Empire and the Bolsheviks during 19th and 20th centuries. Thus in 1811 the building of the City hall suffered from the fire and was destroyed although the project of its restoration was ready. In such a way Kyiv had lost an important evidence of the developed self-government with deep roots of Magdeburg law.

The ruined in 1930-1934th monuments such as Church of Pyrohoshcha, St. Michael's Golden-Domed and Assumption Cathedrals in Lavra played an exceptional role in the history not only of Kyiv but also of the whole country. St. Michael's and Assumption Cathedrals were unique examples of Ukrainian Baroque – a symbol of the flowering of Ukrainian culture and art of the 17-18th centuries. The reconstruction of St. Michael's Golden-Domed Cathedral and its bell tower has improved the town-planning problem very much.

As a result of the tragic events in the twentieth century Kyiv has lost a large number of unique architectural, historical and cultural monuments. Each of the lost buildings witnessed a certain historical stage in the development of Kyiv and Ukraine as a whole. The situation was aggravated by the fact that the places of destroyed monuments remained empty or they were built up with new and alien to Ukrainian culture – architecture. That is why the restoration of the lost architectural monuments of Kyiv is such an important matter today.

Keywords: *architectural monument, historical and cultural heritage, historical buildings, reconstruction.*